

**ORUÇA I MIR DE PONTS, TRONC D'UN LLINATGE
DE REPOBLADORS DEL COMTAT D'URGELL (SEGLES X-XI)**

VIRGÍNIA COSTAFREDA I PUIGPINÓS

ABSTRACT

Oruça y Mir de Ponts, una pareja hasta ahora poco estudiada, fueron el tronco de un linaje importante durante el siglo XI. Al servicio de los condes de Urgel y de Barcelona, tuvieron un papel destacado en su política de expansión. A partir del cargo vicarial de Mir, sus hijos acumularon un buen número de castillos en la zona fronteriza, que se extendían sobre todo por el condado de Urgel, pero también por los condados de Berga y de Manresa, y llegaban incluso hasta la Conca de Barberà y la Baja Ribagorça. En sus primeros años, a Oruça la encontramos vinculada a las posesiones que sus progenitores le legaron en el Bages, que al final cedieron al monasterio de Sant Benet. Esta dama sería muy probablemente una descendiente de Sala, fundador del monasterio. Poco tiempo después de quedarse viuda, Oruça se casó en segundas nupcias con el consejero de la condesa de Barcelona y fundador del monasterio de Sant Miquel del Fai, Gombau de Besora. A su hijo mayor, Pere Mir, el conde de Urgel le concedió el castillo de Agramunt al ser conquistado, y otro hijo, Ramon Mir, ostentó el cargo de senescal de los condes de Barcelona.

Oruça and Mir of Ponts, a couple who hasn't been studied up until now, became the trunk of an important lineage during the 11th century. Serving the Counts of Urgell and Barcelona, they played an outstanding role in their policy of expansion. Since being granted a position as vicar of Mir, their heirs started to hoard up quite a good number of castles in the border area. Their feudal estates stretched mainly over the earldom of Urgell, but also over the earldoms of Berga and Manresa and even extended as far as the Conca de Barberà and the Baixa Ribagorça regions. In her early years, we see Oruça bound to the territories inherited from her parents in the region of Bages, which they finally surrendered to the monastery of Sant Benet. Besides, this lady would most probably be a descendant of Sala, founder of the monastery. Early after she widowed, Oruça married secondly Gombau de Besora, Countess of Barcelona's counselor and founder of the monastery of Sant Miquel del Fai. To Pere Mir, her eldest son, the Count of Urgell granted, once conquered, the castle of Agramunt. Another son, Ramon Mir, held the position of seneschal conferred by the Counts of Barcelona.

PARAULES CLAU

Agramunt, convinença, cugucia, senescal, vicari, Gombau de Besora, Ramon Mir d'Aguda, Sant Benet de Bages

INTRODUCCIÓ

En l'estudi de l'expansió del comtat d'Urgell, el seguiment dels grups familiars dirigents i la seva procedència esdevé important, perquè, com destaca Flocel Sabaté, aporta un fil conductor al procés.¹ Alguns d'aquests personatges, fins ara poc coneguts, van sortir a la llum gràcies a l'esforç de transcripció i publicació de la important documentació dels segles X i XI que s'ha conservat als arxius catalans. Especialment comencen a fer-se visibles les dones, que també en foren protagonistes, i que fins ara no havien gaudit de gaire atenció.

Oruça i Mir de Ponts, una parella fins ara poc estudiada i tractada de forma dispersa, van esdevenir el tronc d'un llinatge important durant el segle XI. Al servei dels comtes d'Urgell i de Barcelona, van tenir un paper destacat en la seva política d'expansió. A partir del càrrec vicarial de Mir, els seus fills acapararen un bon nombre de castells termenats de la zona fronterera. Les possessions s'estenien sobretot pel comtat d'Urgell (en llocs avui pertanyents a les comarques del Solsonès, la Noguera, el Pallars, l'Urgell i la Segarra), però també pels comtats de Berga i de Manresa, i arribaven, fins i tot, a la Conca de Barberà i a la Baixa Ribagorça. D'aquell temps, ha quedat com a testimoni dels que foren els seus castells, un bon nombre de torres de defensa, que es construïren durant aquell període d'ingent activitat repobladora.

En els seus primers anys, a Oruça la trobem vinculada a les possessions que els seus progenitors tenien al Bages, que al final van cedir al monestir de Sant Benet. A més, aquesta dama seria molt probablement una descendent de Salla, fundador del monestir. Poc temps després de quedar-se vídua, Oruça va casar-se en segones noces amb el conseller de la comtessa de Barcelona i fundador del monestir de Sant Miquel del Fai, Gombau de Besora. Al seu fill gran, Pere Mir, el comte d'Urgell li concedí el castell d'Agramunt en ser conquerit, i un altre fill, Ramon Mir, gaudí del càrrec de senescal dels comtes de Barcelona.

LA DOCUMENTACIÓ DEL MONESTIR DE POBLET

La documentació que aporta una informació més clara i decisiva des del punt de vista familiar es troba al fons del monestir de Poblet, ja que el darrer hereu de la nissaga va deixar les seves propietats a aquest cenobi.² El llegat el va efectuar

¹ SABATÉ (1996, p. 37).

² Els pergamins es troben des de la desamortització a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid. ALTISENT (1974, p. 166).

Berenguer de Puigverd a finals del segle XIII, quan la família, al segle anterior, ja havia canviat el cognom Ponts pel cognom Puigverd.

Entre els documents més antics del fons de Poblet, n'hi ha tres que fan referència a Pere Mir de Ponts i aporten força informació familiar. Així, per la convenença de l'any 1045 que fa Pere Mir pel castell de Ponts sabem que la seva mare Oruça va assistir-hi i que va signar acompanyada de Gombau de Besora.³ Un altre acte important és quan l'any 1051 Pere Mir rebia la donació del castell d'Agramunt de mans del comte d'Urgell. Finalment, l'any 1061 Pere Mir feia testament, on llegava entre altres llocs els castells de Ponts i Agramunt, tot nomenant marmessores la seva mare Oruça i l'esposa Sicarda, i esmentant el nom dels seus germans Ramon, Guillem i Mir. A més, cal tenir en compte que el document més antic del fons de Poblet fa referència a la donació de l'any 960 del castell de Roqueta a Isarn, fill de Sal·la, que per altra documentació se sap que era també avantpassat de la família. A partir d'aquests documents del fons de Poblet, Altisent ja va deduir que Oruça, la segona muller de Gombau de Besora, el principal conseller de la comtessa Ermessenda de Barcelona, era la mare de Pere Mir de Ponts.⁴

RELACIÓ DE MIR DE PONTS AMB LA FAMÍLIA SAL·LA DE SANT BENET

D'altra banda, es conserva un document de l'any 1013 que indica que Mir de Ponts pertanyia a la família dels descendents de Sal·la, fundador del monestir de Sant Benet de Bages. Es tracta de la donació de l'església d'Olesa a la canònica de la catedral de Barcelona per part d'un altre Sal·la, un net del fundador del monestir. En aquest acte, hi constava Mir de Ponts com un dels donants, que hi tenien drets per parentiu, *per prosapiem generis nostri*.⁵ Aquest document esdevé fonamental per deduir quines foren les principals famílies emparentades entre si com a descendents de Sal·la, aspecte que ja fou analitzat per Albert Benet.⁶

Investigant aquest lligam entre Mir de Ponts i els descendents del fundador del monestir de Sant Benet a partir de la documentació conservada del cenobi, hi destaca una parella de benefactors. Es tracta d'Oruça, casada amb Mir, que era filla de Guifré i Guísul.⁷ Jordi Boix ja va avançar la identificació entre Mir de Ponts amb el donant de l'alou del Buc al monestir del Bages.⁸ La parella Mir i Oruça, per onomàstica, per cronologia i per relacions familiars, encaixa amb els senyors de Ponts. A partir d'aquesta identificació, la documentació del monestir del Bages esdevé el principal fons documental sobre els primers anys d'aquest matrimoni.

Els pares d'Oruça també apareixen com a importants benefactors de Sant Benet, i això fa pensar que és més probable que la relació familiar com a descendents del

³ El nom d'ella, quan se la menciona en la documentació llatina, apareix sovint com *Aurucia* i un cop *Auruza*, però en aquest document de l'any 1045, on figura la seva signatura, s'utilitza el d'Oruça. Aquesta seria la forma de la pronunciació en català de l'època, ja que, a diferència de l'occità, l'evolució del diftong au- cap a o- és ben antiga, ja documentada al segle IX. BOLÓS; MORAN (1994, p. 55). Pel que fa al cas de Mir, en aquest mateix pergami el nom del fill i la seva signatura és Pere Mir; per tant, al pare també l'anomenem Mir i no Miró, com a vegades s'ha traduït del llatí.

⁴ ALTISENT (1993, doc. 1, 3, 7, 9 i 16 i p. 453). Jordi Boix també dedueix que Oruça, en enviudar, es casà en segones noces amb Gombau de Besora. BOIX (2003, p. 1040).

⁵ BENET (1985, p. 236). També hi tenien drets com a familiars Guitard de Solsona, Guifré de Riner, Sunifré de Rubí, Amat de Girona i Borrell, bisbe de Vic. BATLLE (2006, v. I, doc. 204).

⁶ BENET (1987, p. 35).

⁷ Aquestes dades provenen d'un judici celebrat al monestir on també figura el nom del pare de Mir, Iglà, que no consta en cap altre document. SALVADÓ (2012, doc. 865).

⁸ BOIX (2003, p. 1039).

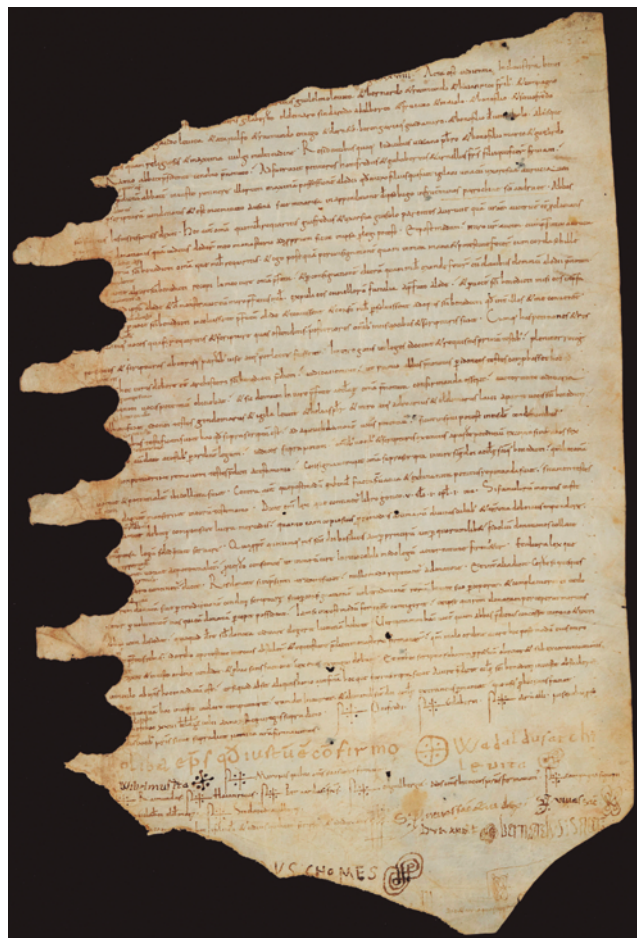
fundador del monestir sigui a través d'ella. El fet que Mir de Ponts es trobi alguns cops intervenint en afers relacionats amb els descendents de Sal·la de Sant Benet seria per la funció que exercia com a representant de la seva muller.

ELS PARES D'ORUÇA I L'ALOU DEL BUC

La documentació del monestir de Sant Benet de Bages d'època carolíngia aporta molts documents sobre els pares d'Oruça, que foren uns benefactors del monestir amb la donació d'un gran alou al Buc (Castellnou de Bages). Els primers documents sobre els pares d'Oruça es daten a mitjan segle X, a partir del moment que Borrell II, comte de Barcelona i d'Urgell, desmembrà el seu gran alou del terme de Buc, situat entorn del castell d'Or, que s'aixecava al serrat de Santpedor i que era de propietat comtal.⁹

Aquesta parella ha estat estudiada per Albert Benet, que ja va intuir que havien de pertànyer a una família important vinculada als vicaris comtals, sobretot perquè feren una compra inicial al lloc de Buc per un preu molt elevat.¹⁰ Així, el document més antic sobre l'indret és la donació que l'any 951 feia el comte Borrell a Unifred d'un important alou al puig d'Or, incloent terres i una vila. En la mateixa data, aquest Unifred venia al seu torn l'alou a Guifré per dos-cents sous.¹¹ Després d'aquesta adquisició, Guifré i la seva muller Guísul¹² efectuaren moltes compres de terra i cases en aquest lloc de Buc entre els anys 957 i 984, en un total de catorze transaccions documentades i algunes altres fetes només per Guifré.¹³

Els esposos Guifré i Guísul, amb les terres i cases que anaren comprant al llarg de la segona meitat del segle X, formaren un gran alou, que finalment cediren a Sant Benet de Bages. Així, el 25 de maig del 983 cedien al monestir els alous comprats prop del castell d'Or, terme de Buc, propietat que afrontava per dos costats

⁹ Aquest castell ha estat identificat com l'indret on el comte Guifré el Pilós s'enfrontà al valí musulmà de Lleida. Les ferides rebudes li ocasionaren poc després la mort. BENET (1993, p. 28).

¹⁰ Benet els relaciona amb els Balsareny. BENET (1985, p. 548-549).

¹¹ BENET (1994, doc. 28 i 29). ORDEIG (1999, doc. 678 i 680). Els documents no són originals i els noms del venedor i del comprador apareixen transcrits com *Unifredus* i *Uuifredo*, respectivament. SALVADÓ (2012, doc. 84).

¹² El nom d'ell és d'origen got, i a partir de la documentació llatina ho transcriuen amb diverses formes: *Wifredus*, *Uuifredus* o *Quifredus*. La grafia W- en català és Gu- i en aquest cas hi ha unanimitat a traduir Guifré o en algun cas Guifred. Pel que fa al nom d'ella, en els documents del fons de Sant Benet varia molt la transcripció: *Wisulo*, *Guisulo*, *Quisulo* ... L'equivalent en català també s'ha traduït en diverses formes als registres dels diplomataris: Guísul, Guisla, Guisló, Quíxol i fins i tot Guíxol o Guix. Davant d'aquestes discrepàncies, com que la majoria de documents conservats no són originals, prenem com a referència la grafia d'un document del que se n'ha conservat l'original, l'acta del judici de l'any 1025, escrita per un jutge famós i que escriu *Guisulo*. Com a equivalent en català agafem Guísul, que també és la traducció que dona Alturo. ALTURO (2012).

¹³ BENET (1994, doc. 34, 35, 41, 47, 52, 63, 72, 81, 93, 116, 125, 145 i 180). SALVADÓ (2012, doc. 119, 124, 126, 135, 148, 153, 168, 178, 194, 215, 248, 266, 300 i 359). Tots els documents provenen del fons de Sant Benet de Bages, que fins a l'any 1936 es trobava a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Actualment, perduts els originals, es conserven còpies mecanografiades o bé el regest en un llibre d'extractes del monestir.

1- Pergamí amb l'acta del judici de l'any 1025 fet a Sant Benet de Bages. S'observa l'acció de les flames a la part esquerra del document. (Biblioteca de Catalunya).

amb l'alou comtal. S'ho reservaven durant la seva vida i la dels seus descendents, havent de donar 3 sous anuals al monestir.¹⁴ Cal precisar que no solament el gran alou d'origen comtal va passar a poder de Sant Benet, sinó també les moltes altres propietats que compraren els pares d'Oruça en aquest indret de Buc, ja que els diversos actes de compres es troben en el fons de l'arxiu del monestir. El gran nombre de documents conservats en aquest fons relatius a les adquisicions efectuades per aquesta parella i que després passaren a Sant Benet indica que foren uns grans benefactors del cenobi.

Durant el segle x, el monestir es va nodrir principalment de les donacions de Sal·la i dels seus fills, els quals, fins i tot, nomenaven els abats entre els membres de la pròpia nissaga, ja que consideraven el monestir com a patrimoni familiar. Aquesta forma d'elecció canvià al segle següent, quan els abats ja no foren de la família. A partir d'aquest canvi, els descendents s'haurien anant desvinculant del monestir fundat pel seu avantpassat.

LA PARELLA MIR I ORUÇA I EL FONS DE DOCUMENTS DEL MONESTIR DE SANT BENET

Entre l'abundosa documentació relacionada amb les compres efectuades per Guifré i Guísul, també es troben alguns documents que són donacions. El primer és de l'any 987, quan donen un camp i una vinya a Jofred i a sa muller Fruió.¹⁵ Més endavant, el 29 de gener de l'any 990, donen una parellada de terra i una vinya a Mir i a sa muller Oruça.¹⁶ El 26 de febrer del mateix any, Guifré també els hauria donat una vinya i dos masos al mateix lloc.¹⁷ En la documentació de Sant Benet, només hi consta Oruça com a filla de Guifré i Guísul. La donació de l'any 990 probablement seria en ocasió de les seves esposalles amb Mir.

L'any 999, una ràtzia d'Almansor destruï el pla de Bages i Manresa. El castell d'Or, les restes del qual no han estat localitzades, hauria estat destruït per aquesta ràtzia i ja no es reedificà. En lloc de reconstruir-lo, s'hauria edificat de nou el de Castellnou en un indret proper.¹⁸ L'algarada deuria comportar que la zona del Buc quedés despoblada i costés de tornar a repoblar. El monestir de Sant Benet se salvà de la destrucció i, amb ell, l'important arxiu de documents d'època carolíngia. En canvi, en altres llocs propers els incendis van destruir molta documentació i es va haver de fer restitució d'escriptures cremades.¹⁹ L'any de l'algarada, també morí el darrer abat del monestir de la família del fundador.²⁰ Pocs anys després, un nou abat, que ja no fou de la família Sal·la, començà a regir el cenobi amb un tarannà diferent.

Amb el nou segle, Mir i Oruça continuaven ampliant el patrimoni amb l'adquisició d'una vinya al terme de Manresa.²¹ També compraren més vinyes l'any 1007 al castell d'Or, prop de la seva propietat, que llavors s'anomenava torre de Mir.²² Més endavant, van vendre l'alou del Buc que Oruça havia rebut dels seus proge-

¹⁴ BENET (1994, doc. 176).

¹⁵ No consta que hi hagués parentiu amb aquesta parella. ORDEIG (1999, doc. 1529). SALVADÓ (2012, doc. 393).

¹⁶ ORDEIG (1999, doc. 1568). SALVADÓ (2012, doc. 416).

¹⁷ BENET (1994, doc. 215). Del document només s'ha conservat un extracte, on es va interpretar malament el nom de la muller de Mir.

¹⁸ BENET (1985, p. 158-160).

¹⁹ BENET (1994, doc. 283).

²⁰ BENET (1985, p. 280).

²¹ BENET (1994, doc. 286). ORDEIG (1999, doc. 1853). SALVADÓ (2012, doc. 528).

²² SALVADÓ (2012, doc. 621).

nitors, però l'abat del monestir el retingué al·legant que els pares d'ella l'havien cedit a Sant Benet. Els compradors reclamaren l'alou, i l'assumpte es va dilucidar en un judici que ha esdevingut referent per les importants personalitats que hi van assistir. En la sentència, es va donar la raó al monestir.

Així, entre la documentació del monestir del Bages s'hi troba l'acta del judici realitzat el 14 de juny de l'any 1025 al claustre del mateix Sant Benet.²³ En aquest document, es detalla la donació de Guifré i Guísul, pares d'Oruça, quan cediren al monestir l'important alou del terme de Buc. Més endavant, Oruça i el seu marit Mir confirmaren la donació dels pares i lliuraren les claus de les cases de l'alou a l'abat Ramió. Aquest, en una cerimònia solemne, en feu fora el matrimoni i després els hi tornà a canvi d'un cens. El document del judici també informa del nom del pare de Mir, que es deia Igilà.

Al judici, van assistir personalitats importants, començant pel mateix jutge, el prestigiós Ponç Bonfill, que redactà l'acta. També es va comptar amb la presència del jove comte Ermengol II d'Urgell i de l'abat Oliba, que llavors també era bisbe de Vic. En el document, al costat de la signatura de Mir apareix la dels germans Balsareny i la de la seva mare Ingilberga.²⁴ Es tractava de la germana de Gombau de Besora i dels seus fills, que també tenien drets al terme de Buc. A més, segons el llibre d'extractes del monestir,²⁵ hi assistiren la comtessa Ermessenda i la seva nora Sança, però els seus noms no figuren al document original conservat a la Biblioteca de Catalunya.²⁶ El pergami original va perdre part del text, perquè es va cremar parcialment poc després del judici.²⁷

²³ SALVADÓ (2012, doc. 865). ALTURO (2012). ORDEIG (2014, doc. 16).

²⁴ Salvadó transcriu el nom com Enguilbertus, però Alturo i Ordeig el transcriuen de forma correcta com Enguilbergie.

²⁵ Es tracta de la notícia del document amb el text traduït al català. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Monacals-Universitat, lligall 75. Registre de documents del calaix 18 de l'Arxiu de Sant Benet de Bages, doc. 112. JUNYENT (1992, doc. 83). GIL (2004, doc. 104).

²⁶ Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya (AHBC), pergami 99, R. 9137.

²⁷ ALTURO (2012).

2- Signatures a l'acta del judici de 1025 fet a Sant Benet de Bages. S'observa la signatura feta de pròpia mà del bisbe i abat Oliba i, en part, la del comte d'Urgell. Les de Mir de Ponts, dels germans Balsareny i de la seva mare Ingilberga són fetes amb el puntet. (Biblioteca de Catalunya).

L'alou que els pares d'Oruça cediren a Sant Benet, donació que després ella mateixa i el marit confirmaren, fou el que amb el temps es conegué per Torrabadal. D'aquesta propietat, actualment se'n conserva la capella de Sant Salvador.²⁸

ORUÇA, PROBABLE DESCENDENT DE SAL·LA DE SANT BENET

Per coincidències en l'onomàstica familiar i per la relació, com a importants benefactors amb el monestir del Bages tant d'Oruça com dels seus pares, creiem que segurament seria aquesta dama la descendent de Sal·la de Sant Benet. Dels diversos fills de Sal·la, el que sembla més probable avantpassat seria el fill gran Isarn, casat amb una dona també anomenada Oruça,²⁹ que podrien ser els avis. Amb aquest supòsit, tindria lògica que el document de donació comtal del castell de Roqueta a Isarn, aprisiat pel seu pare Sal·la, siugui l'acte més antic de la documentació de Poblet, on van anar a raure molts documents antics dels Ponts.³⁰ El castell de Roqueta no va pertànyer al monestir de Poblet, i la raó de conservar-se el document al seu fons seria perquè el darrer dels Puigverd, descendent dels Ponts, llegà totes les seves propietats a aquest cenobi i hi diposità la documentació familiar.³¹

Els estudis d'Albert Benet sobre la família del fundador del monestir bagenc apunten que entre els fills d'Isarn n'hi hauria un anomenat Guifré, el mateix nom que el pare d'Oruça. Són diversos els autors que també fan referència a aquest probable fill.³² Així, segons Benet, l'existència d'aquest fill es pot deduir d'un document de l'any 997 en què es feia donació al monestir de Sant Benet d'un alou a Seva, unes terres que havien estat d'un tal Guifré, fill d'Isarn. També podria figurar aquest Guifré en la donació del castell de Roqueta.³³

D'altra banda, com a familiars de Sal·la, Mir i Oruça també haurien de pertànyer a la branca lateral dels vescomtes de Conflent, amb la qual s'ha vingut relacionant el fundador del monestir de Sant Benet de Bages.³⁴ Aquest parentiu els relaciona amb els bisbes d'Urgell Sal·la i Ermengol, oncle i nebot respectivament, i fills ambdós dels vescomtes de Conflent. També es creu que era parenta del bisbe Ermengol d'Urgell i dels vescomtes de Conflent la mare d'Arnau Mir de Tost.³⁵

Sal·la de Sant Benet tenia al principi les Guilleries com a zona privilegiada per establir patrimoni, però després es dedicà a un nou àmbit, l'àrea expansiva de la frontera en la conca d'Òdena. En aquest desplaçament de l'activitat aprisiadora cap a la frontera de ponent, hi destacaren més endavant en la zona del comtat d'Urgell

²⁸ BENET (1985, p. 158 i 549).

²⁹ El 8 de desembre de 980, Isarn feia testament i, entre altres, nomenava marmessora la seva muller Oruça. JUNYENT (1980-1987, doc. 470). El juny del 984, Isarn ja era difunt, perquè els seus marmessors, entre ells la vídua Oruça, feien donacions a Sant Benet complint el seu llegat. SALVADÓ (2012, doc. 367).

³⁰ ALTISENT (1993, doc. 1). Benet ja es va sorprendre que al fons de Poblet el document més antic fos la donació del castell de Roqueta per part del comte Borrell a Isarn, fill de Sal·la, quan aquest castell mai va pertànyer al monestir. BENET (1985, p. 240, nota 8).

³¹ Hug de Gurb comprà una setena part del castell de Roqueta a una filla d'Isarn i, després de comprar la resta del castell a no se sap qui, el va llegar sencer als seus fills. L'heretaren els Cervelló, que en van fer donació al monestir de Santes Creus. BENET (1982, p. 6). PAPELL (2005, doc. 7).

³² BENET (1985, p. 230-232). PLADEVALL (1993, p. 66-67). BOLÒS; HURTADO (2004, p. 86).

³³ Sal·la i el seu fill Isarn també havien tingut terres a Seva. BENET (1985, p. 230, 232, 239, 245 i 247). Al document de l'any 997, consta «Unifredus, filio Isarni». ORDEIG (1999, doc. 1.771). SALVADÓ (2012, doc. 494).

³⁴ La vinculació de Sal·la als vescomtes de Conflent deriva d'un únic document de l'any 964. Es tracta de la venda de l'alou d'Aiguatèbia de Sal·la al seu germà Isarn. Per altra part, sobre la relació d'aquest Sal·la de Conflent amb el fundador de Sant Benet de Bages no hi ha cap document i s'ha fet per coincidència en l'onomàstica familiar. GIBERT (2015, p. 124-127).

³⁵ FITÉ; GONZÁLEZ (2010, p. 55 i 92).

els descendents del mateix Sal·la de Conflent.³⁶ Aquestes famílies foren les de Mir de Ponts (després, Puigverd), de Guitard de Solsona (després Tarroja) i de Guifré de Riner (després, Cervera) les quals obtingueren importants possessions.³⁷

CONTROL DE LA FRONTERA DES DE PONTS I DELS CASTELLONS DE PALLARS

Després de la destrucció i les pèrdues ocasionades per la darrera algarada d'Almansor i de la donació de l'alou del Buc al monestir de Sant Benet, la parella Mir i Oruçà haurien traslladat el seu àmbit principal d'interès a la nova frontera del comtat d'Urgell. En la segona dècada del nou segle, Mir ja constava vinculat a Ponts, un punt fonamental per al control fronterer. També controlaria un altre punt estratègic: els Castellons de Pallars, al Montsec.³⁸

Els drets sobre els Castellons els podrien pervindre del pare de Mir. Jordi Boix situa l'inici d'aquests drets a la segona meitat del segle X quan arran de la ràtzia sarraïna del 964, que destruï Isona, es va produir el canvi de domini polític a la Barcelonina, passant a intervenir-hi Borrell, comte de Barcelona i d'Urgell. És possible que el comte confiés els Castellons de Pallars a Iglà, i que d'aquest passessin al seu fill Mir de Ponts.³⁹ Després passaren al net, Pere Mir de Ponts, que els llegava en el seu testament.⁴⁰

Per tant, segons la hipòtesi de Boix, en temps de Borrell II com a comte d'Urgell, el pare de Mir ja hauria pogut destacar en el control de la frontera. Després el mateix Mir hauria continuat al costat del fill i successor, el comte Ermengol I. Fruit d'aquesta col·laboració seria la infeudació d'alguns dels castells termenats que durant el procés d'expansió s'anaren creant en el territori. Aquests castells disposaven d'una torre cilíndrica, amb funció defensiva i de comunicació, que en molts casos és l'únic element de l'època que s'ha conservat dempeus fins a l'actualitat. És el cas de la torre del Castelló Sobirà de Sant Miquel de la Vall.

Pel que fa a l'indret de Ponts, aquest lloc està documentat des de l'any 982.⁴¹ Llavors també era una possessió del comte Borrell II, que hauria pogut concedir el castell a un dels seus fidels, com podria ser el pare de Mir de Ponts. De tota manera, la pressió exercida pels exèrcits amírides amb les seves algarades hauria retardat el control efectiu d'aquest punt estratègic del Segre. Les incursions d'Almansor i del seu fill Abd

³⁶ SABATÉ (1995, p. 22).

³⁷ Sal·la de Conflent hauria pogut rebre la custòdia dels castells de Solsona i Riner, que després posseïen els seus descendents. BENET (1987, p. 43).

³⁸ Els Castellons de Pallars es refereixen al Castelló Sobirà, actualment conegut com castell de Sant Gervàs, i al Castelló Jussà, que es creu que es trobava a l'actual poble de Sant Miquel de la Vall.

³⁹ BOIX (2003, p. 1032 i 1040).

⁴⁰ ALTISENT (1993, doc. 16).

⁴¹ Consta al precepte del rei Lotari de l'any 982, que confirma al monestir de Ripoll un alou amb església a Ponts. ABADAL (1952, p. 517). La donació d'aquest alou, que seria l'indret de Gualter, fou confirmada pel comte Ermengol d'Urgell l'any 1032, indicant que era una donació del seu tercer avi Guifré. JUNYENT (1992, doc. 106).

3- Torre de Sant Miquel de la Vall que formava part del castell sobirà. Els Castellons de Pallars van pertànyer a Pere Mir de Ponts. (Foto: Ramon Roca).

al-Malik van devastar la zona de frontera i es van emportar molts captius. L'indret no s'hauria consolidat fins a principis del segle XI.⁴²

ACTUACIONS DE MIR DE PONTS A LA FRONTERA

La vinculació de Mir amb Ponts està documentada des de l'any 1013, poc després de la mort d'Ermengol I d'Urgell, fill de Borrell II, durant l'expedició a Còrdova. El successor al comtat, Ermengol II, encara era un nen molt petit que quedava sota la tutoria del seu oncle Ramon Borrell, comte de Barcelona, i a la mort d'aquest l'any 1017, a càrrec de la seva tia, la comtessa vídua Ermessenda. Durant aquesta minoritat comtal, també tindria un paper destacat el bisbe Ermengol d'Urgell, del que Mir de Ponts n'era un fidel representant.⁴³

La tardor de l'any 1013, Mir i altres parents eren a la ciutat comtal acompanyats dels comtes de Barcelona en la donació de l'església d'Olesa a la catedral de Barcelona.⁴⁴ Aquest acte estava en la línia del que feia poc temps havien realitzat els mateixos comtes en la donació de Santa Maria de la Seu d'Urgell; en aquesta ocasió, els comtes de Barcelona, exercint com a tutors del seu petit nebot, van traspasar la catedral d'Urgell, de propietat comtal, a la mitra urgellesa.⁴⁵

Durant la minoritat d'Ermengol II d'Urgell, Mir de Ponts prengué part molt activa en l'actuació a la frontera. Hauria col·laborat cap al 1015 amb els comtes de Cerdanya en la zona de les Oluges dins de la marca de Berga.⁴⁶ També repoblà la zona de la plana de Guissona i de la vall del Sió al servei del bisbe Ermengol d'Urgell, que aprofitava el buit de poder ocasionat per la mort l'any 1017 del comte Ramon Borrell de Barcelona, tutor del seu nebot Ermengol. En compensació per l'ajuda, el bisbe cedí a Mir els llocs de Bellveí, Torrauba i Bellver.⁴⁷ Aquesta repoblació s'hauria consolidat abans de l'any 1024, quan Mir en un judici a Guissona, reivindicava els drets que tenia el bisbe d'Urgell a la zona. Més endavant, l'any 1026, compareixia també com a fidel col·laborador dels comtes de Barcelona en la primera colonització del territori de Cervera.⁴⁸

EL VICARI MIR DE PONTS, FUNCIONARI COMTAL EN JUDICIS

Els vicaris comtals, que el comte escollia entre els seus fidels, col·laboraven en la governació del comtat. Pel que fa a la comarca del Solsonès, Benet ja va destacar la importància que tingueren entre aquests vicaris els descendents de Sal·la de Conflent, que foren els Riner, els Solsona i els Ponts.⁴⁹

⁴² Encara l'any 1003, després de la derrota a Albesa, el fill d'Almansor atacà Meià i Montmagastre. La consolidació d'aquests indrets estratègics no arribaria fins tres anys després amb la victòria prop de Torà aconseguida per una coalició comtal sobre una incursió cordovesa. BOLÓS; HURTADO (2006, p. 21).

⁴³ BERTRAN (2000).

⁴⁴ BATLLE (2006, v. I, doc. 204).

⁴⁵ Llavors els comtes de Barcelona, exercint com a regents del comtat d'Urgell, havien realitzat una donació que podria no ser aprovada en el futur pel seu nebot, ja que lesionava els seus interessos. VERGÉS (2018, p. 22-23).

⁴⁶ Mir Iglà renunciaria al domini del Buc i, de la mà dels comtes de Cerdanya, conqueriria i repoblaria les marques extremes del comtat de Berga, les Oluges, vers 1015. BOIX (2003, p. 1039).

⁴⁷ La concessió dels llocs a Mir pel bisbe es tracta en un judici l'any 1046. BOLÓS (2002, p. 109-110).

⁴⁸ FELIU; SALRACH (1999, doc. 172). Entre els repobladors de Cervera hi havia dues parelles molt relacionades amb Oruça i Mir de Ponts: Bernat Guifred de Balsareny i Sança, i Bonfill Sanç de Llobera i Amaltruda. BENET (1988, p. 286).

⁴⁹ BENET (1987, p. 39).

L'existència del vicari de Ponts consta en la venda de terra erma efectuada l'any 1032 pels comtes d'Urgell a la mateixa línia de frontera amb els musulmans, per damunt de la riba dreta del riu Sió. La condició posada pels comtes als compradors era que havien de construir una torre i mantenir un cavaller al servei del vicari de Ponts. No s'especifica el nom del vicari, però havia de tractar-se de Mir de Ponts, que consta al document, ja que el terreny venut confrontava amb el terme de Ribelles, en la delimitació del qual ell havia intervingut.⁵⁰

Mir de Ponts des de molt abans ja apareixia actuant en diversos judicis relacionats amb la seva tasca de defensa del territori com a vicari comtal, un càrrec que amb el temps evolucionarà cap a la figura del veguer, que ja tindrà funcions de magistrat. La presència de Mir de Ponts en judicis s'inicià en temps de la minoritat del comte, com en el que va tenir lloc a l'aiguabarreig del riu Rialb amb el Segre, els primers dies de gener de l'any 1022.⁵¹ En aquest judici, Mir de Ponts feia de testimoni en la disputa per la possessió del castell de l'Aguda de Valldàries.⁵² L'estiu de l'any 1024, Mir de Ponts també era un dels nobles que assistia al judici pel repartiment de l'herència dels castells de Claret i Figuerola entre tres germans.⁵³

L'actuació de Mir continuà, en el moment que Ermengol II assolí la majoria d'edat, en dos famosos judicis que tenien a veure amb disputes sobre propietats que afectaven la mitra urgellesa i que es van realitzar en dies seguits. El primer i més important d'aquests judicis es va realitzar a l'església de Sant Pere de Ponts el dia de Tots Sants de l'any 1024 i es va cloure amb la restitució de l'església de Cortiuda al bisbe Ermengol d'Urgell per part de l'abat de Santa Cecília d'Elins.⁵⁴ Es va comptar amb la presència dels joves comtes d'Urgell i de Barcelona i de la comtessa vídua Ermessenda. El jutge era el famós Ponç Bonfill Marc, vinculat a la cort barcelonina com a conseller i home de confiança de la comtessa Ermessenda, tot i que en aquests judicis havia estat nomenat pel comte d'Urgell per dirimir causes dins del seu comtat. Mir de Ponts no només constava a l'acte com un dels magnats presents, sinó que en seria organitzador, ja que el judici es va realitzar a l'església del principal castell comtal que ell governava.

L'endemà, el mateix jutge i part dels presents es van traslladar a Guissona, on, a una demanda presentada pel bisbe d'Urgell, aquest hi fou representat pel seu fidel Mir de Ponts i altres dos magnats.⁵⁵ Aconseguiren que fossin restituïdes al bisbe possessions que li hauria arrabassat Guillem de Lavansa i també es va fer constar el terme pertanyent al bisbat.⁵⁶ En aquest judici, el paper de Mir de Ponts va ser clau, tot defensant els interessos de la mitra urgellesa per consolidar el territori de Guissona com una aprisió del bisbe Ermengol, que, segons manifestaren, l'hauria pres als musulmans amb molt d'esforç.

En el judici de Ponts de l'any 1024, es va presentar per primera vegada l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell, presumiblement datada el 819, però que actualment es considera falsa. Una falsificació que, segons les darreres in-

⁵⁰ BARAUT (1981, doc. 456).

⁵¹ SALRACH; MONTAGUT (2018, doc. 192).

⁵² L'Aguda de Valldàries és un indret proper a l'actual Vilanova de l'Aguda, que no s'ha de confondre amb el castell de l'Aguda de Torà, que va pertànyer a un fill de Mir de Ponts.

⁵³ SANGÉS (1980, doc. 1). LLORENS (1992-1993, doc. 54). Llorens i Serra donen una data errònia un any més tard. SERRA (1958, p. 11-12). SALRACH; MONTAGUT (2018, doc. 206).

⁵⁴ BARAUT (1981, doc. 390). SALRACH; MONTAGUT (2018, doc. 207).

⁵⁵ Els altres dos magnats que representaven el bisbe eren els germans Bonfill Sanç i Guitard. La dona de Bonfill Sanç de Llobera era Amaltruda de Cardona (SERRA, 1958, p. 1-11). Una germana d'Amaltruda, Adelaida, es casà amb Guillem Mir. FLUVIÀ (2017, p. 128).

⁵⁶ SANGÉS (1980, doc. 2). BARAUT (1981, doc. 391). SALRACH; MONTAGUT (2018, doc. 209).

vestigacions, s'hauria realitzat poc temps abans. La finalitat seria consolidar la propietat del bisbe sobre la catedral de la Seu i les seves parròquies, de manera que serviria per dissuadir futurs litigants i també per assegurar el cobrament del delme. Per al bisbe, el judici de Ponts resultà tot un èxit i, segons els investigadors Gascón i Vergés, l'afer va suposar reescriure la història d'Urgell.⁵⁷ Altres investigadors relacionen la falsificació de l'acta amb la recent presa i ocupació de Guissona, l'emplaçament on situen la seu episcopal més antiga.⁵⁸

Fins aquell moment, la comtessa Ermessenda havia exercit com a tutora del seu nebot, el comte Ermengol II d'Urgell, durant la minoria d'edat d'aquest. Pel que fa al cas del judici de Ponts, la figura de la comtessa podria quedar en entredit, pel paper clau que hi va jugar un document falsificat que va ser validat pel seu jutge de confiança. I també per l'actuació contrària als interessos del jove comte d'Urgell en el moment de la seva emancipació. En la seva defensa s'ha de dir que, en general, s'ha considerat que la presència de la comtessa Ermessenda era garantia d'aplicació de la llei, ja que va defensar el dret públic enfront dels intents d'introduir els judicis de Déu. Ermessenda era de l'opinió que els problemes no s'havien de discutir amb les armes, sinó amb la llei a la mà.⁵⁹ De tota manera, en ple procés de feudalització els nobles aconseguiren privatitzar l'exercici de la justícia i, més endavant, abundaren les demandes de duels entre cavallers i de proves d'aigua bullent quan es tractava de camperols.

JURAMENT SAGRAMENTAL D'UN TESTAMENT, DARRERA MENCIO DE MIR DE PONTS

Un altre tipus d'acte que apareix sovint és el jurament sacramental del testament. Segons Udina, el terme correcte seria el d'adveració sacramental, ja que el testament s'havia fet anteriorment, de forma escrita o oral, normalment en ocasió de malaltia greu, però també per peregrinació o anar a lluitar a Hispània.⁶⁰ Aquest acte, que derivava del dret visigot, consistia en què els marmessors i testimonis del testador, davant d'un jutge o notari, juraven que la declaració de darreres voluntats era certa. El jurament es feia davant l'altar d'un sant i tenien sis mesos de temps. Quan el testament s'havia fet per escrit, el jurament dels testimonis era una garantia per evitar falsificacions.⁶¹

Mir de Ponts, com a parent i marmessor de Rotuda, que era vídua de Guifré de Riner i també membre de la família Salla, va ser testimoni de les seves darreres voluntats. L'acte de jurament del seu testament es va fer l'any 1027 davant l'altar de Sant Just d'Ardèvol.⁶² Un altre acte d'aquest tipus on Mir va fer de testimoni fou el del dia 13 de febrer de 1037, quan es va fer el jurament de les darreres voluntats del vescomte Guillem d'Urgell, que havia mort l'agost de l'any anterior.⁶³ Aquest és el darrer document on consta Mir de Ponts.

⁵⁷ GASCÓN; VERGÉS (2017). VERGÉS (2018).

⁵⁸ MARTÍ; VILADRICH (2000, p. 63).

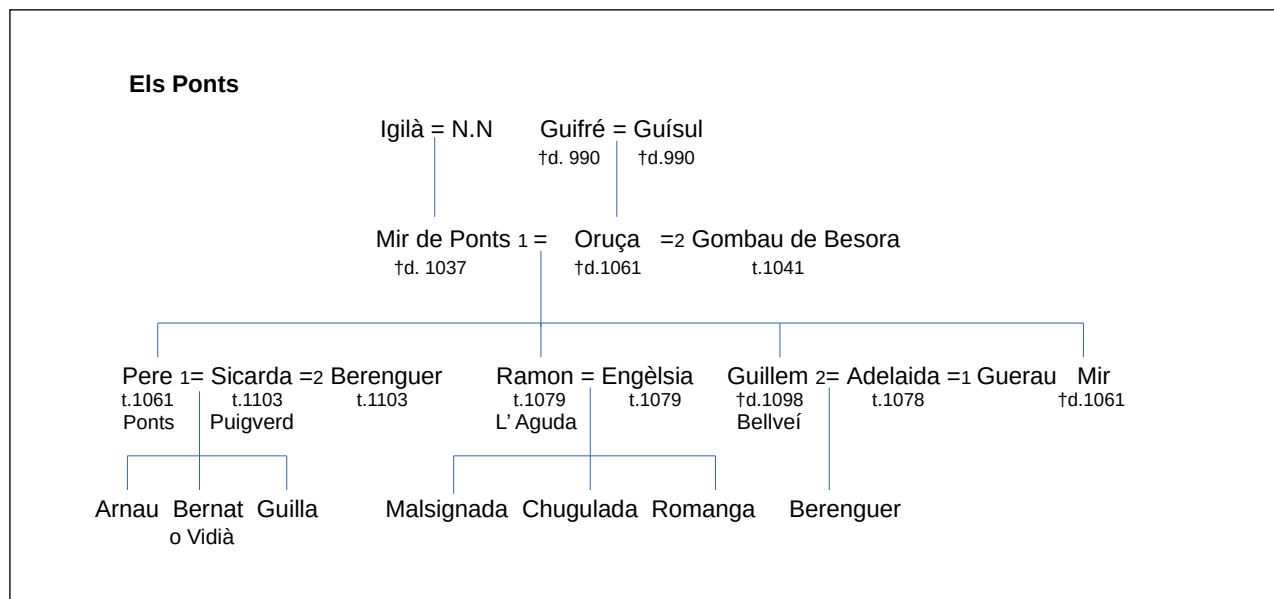
⁵⁹ VINYOLES (2005, p. 60-61). PLADEVALL (1975, p. 43).

⁶⁰ UDINA (1995).

⁶¹ FITÉ; GONZÁLEZ (2010, p. 90). Els autors indiquen que aquest tipus d'acte no només s'utilitzava com a testament únic quan el testador el feia oralment, sinó que també es realitzava quan s'havia fet testament per escrit. Després de sis mesos de la mort, els marmessors i testimonis del finat, davant un jutge o notari que el llegia, juraven que era cert. Llavors es redactava un nou document coincident amb l'anterior.

⁶² RIUS (1946, doc. 505). BENET (1985, p. 540).

⁶³ BARAUT (1982, doc. 499).

La figura de Mir de Ponts actuant al comtat d'Urgell havia aparegut durant la regència dels comtes de Barcelona, en un càrrec concedit de nou o potser confirmat per ells. Un paper que va mantenir com a vicari comtal quan Ermengol II va accedir al poder en arribar a la majoria d'edat. La desaparició de Mir en la documentació a partir de l'any 1037 succeïa poc temps abans que la del mateix comte, que morí en peregrinar a Terra Santa i que ja consta difunt l'any següent.⁶⁴

ELS FILLS DE MIR I ORUÇA

Consten quatre fills d'Oruça i Mir de Ponts, que, a més de ser hereus de l'important patrimoni acumulat pels pares, també van concertar casament amb dames nobles i l'ampliaren.

El germà gran seria Pere Mir de Ponts, que continuà amb el cognom del pare, ja que va heretar els drets sobre aquest lloc. Es casà amb Sicarda, filla d'Ecard Miró de Solsona, que, en enviudar, es tornà a casar amb Berenguer, que es feu anomenar de Puigverd.⁶⁵ Sicarda havia rebut del comte Ermengol III el castell de Puigverd i el posseïa a mitges amb el primer marit.⁶⁶ Aquesta donació tindria sentit si, com s'ha plantejat, Sicarda tingués relació familiar amb aquest comte. S'ha dit que el seu pare podria ser-ne cosí.⁶⁷ El territori controlat per Pere arribaria a abastar una extensa zona que, des del Segre, passant per Oliola i Agramunt, arribava fins a les envistes del Mascançà a Almenara.

Al seu torn, l'altre fill, Ramon Mir, es cognomenà d'Aguda, per posseir el castell de l'Aguda de Torà. Aquesta filiació, que ampliarem en un altre apartat, és la més controvertida, però tant González com Boix l'identifiquen com a fill de Mir de

⁶⁴ SANGÉS (1980, doc. 7).

⁶⁵ LLORENS (1986, p. 179). Ecard Miró de Solsona tenia el feu del castell de Solsona pel comte d'Urgell, que després aquest cedi al bisbe d'Urgell. Ecard el tenia infeudat al seu torn a Pere Mir de Ponts.

⁶⁶ Sicarda declarava en el seu testament de l'any 1103 que posseïa la meitat del castell de Puigverd per la donació que li feu el comte Ermengol que morí a Barbastre (Ermengol III). BACH (2002, doc. 28).

⁶⁷ BENET (1987, p. 39).

5 - Torre d'Almenara. L'any 1061 pertanyia a Pere Mir de Ponts.
(Foto: Ramon Roca).

Ponts.⁶⁸ Els dominis de Ramon Mir, que es coneixen pel seu testament, s'estenien en una franja que anava de Vallferosa fins als límits de la marca de Berga, més enllà de les Oluges. Es casà amb Engèlsia, de qui no consta documentalment la filiació.

Per la seva part, Guillem Mir seria el marit en segones noces d'Adelaida d'Osona, filla del vescomte Ramon I, senyor de Cardona.⁶⁹ Adelaida va aportar al matrimoni les possessions del seu primer marit Guerau de Guàrdia, dada coneguda pel seu testament. Guillem Mir va heretar diversos indrets a la vall del Sió cedits pel bisbe Ermengol al seu pare: Bellveí, Torrauba i *Bellovegero*. Bolòs identifica aquest darrer lloc amb Bellver d'Ossó i el pare de Guillem Mir, amb Mir de Ponts.⁷⁰

El germà més petit seria Mir Mir. En el seu testament, no consta que estigués casat ni que hagués tingut descendència.

CASAMENT D'ORUÇA AMB GOMBAU DE BESORA

Mir de Ponts deixava d'estar documentat a partir de 1037. La seva vídua Oruça s'havia tornat a casar abans de l'any 1041 amb Gombau de Besora, conseller de la comtessa Ermessenda de Barcelona, quan aquesta exercí la regència en la minoritat del seu net. Segurament, les famílies respectives ja mante-

nien relació de molt abans, sobretot a través de la germana de Gombau, que també tenia possessions a l'indret del Buc i especial interès pel monestir de Sant Benet.⁷¹

Oruça es casà amb Gombau de Besora en el període en què el noble fou assessor comtal. Per aquest casament Oruça passà a formar part de la cort de la comtessa, ja que Gombau n'era el principal conseller. Oruça i Ermessenda segurament ja es coneixien de molt abans, perquè la comtessa assistí al judici de Ponts de l'any 1024 i també s'esmenta la seva presència en el judici de l'any següent a Sant Benet.

TESTAMENT DE GOMBAU DE BESORA

El primer document conegut sobre la relació entre Oruça i Gombau és el testament que aquest darrer va redactar l'any 1041 quan havia de viatjar a Hispània.⁷² No indicava el motiu d'aquest viatge, que podria ser per raons diplomàtiques, per anar en peregrinació o per combatre els sarraïns. Segons indica el text llatí,

⁶⁸ GONZÁLEZ (2015, p. 212). BOIX (2003, p. 1040).

⁶⁹ FLUVIÀ (2017, p. 128).

⁷⁰ BOLÓS (2002, p. 109-110). SANGÉS (1980, doc. 12). SALRACH; MONTAGUT (2018, doc. 300).

⁷¹ L'any 1039, fou jurat a Sant Andreu de Buc el testament d'Emma-Ingilberga, vídua de Guifré de Balsareny i germana de Gombau de Besora, que va voler ser soterrada al monestir de Sant Benet de Bages. SALVADÓ (2012, doc. 1015).

⁷² GUÉRARD (1857, doc. 1048). JUNYENT (1992, doc. 146).

a la segona muller de Gombau se la coneixia per dos noms diferents, «*Aurucia et Lauriana*», un fet que no era estrany a l'època.

El document mostra la generositat del testador envers la seva segona esposa i la preocupació que tenia per assegurar-li el futur en la seva absència. Per això li llegava íntegrament els castells de Besora, de Curull i de Torelló, amb el seu feu, par-ròquies, alous i batllies. També durant la seva vida li concedia el feu de Samalús amb la seva parròquia, la meitat de la parròquia de Cardedeu i l'alou de Vilardida. Si Oruça es tornava a casar, el llegat passaria al seu nebot, l'ardiaca Guillem (de Balsareny), amb la condició que li lliurés com a compensació cinquanta unces d'or el primer any que fos morta o prengués marit. Després de la mort del nebot, els honors del comtat d'Osona passarien al net, i la resta, a la mare d'aquest, Guisla. També llegava, meitat per meitat, les eugues i vaques a Sant Miquel del Fai i a la seva muller, i feia tres parts dels seus béns mobles, que repartia entre ella, el monestir i per deutes o misses. A més, també llegava a Oruça cinquanta unces d'or.

Gombau deuria témer que el seu rebel gendre no acceptés la donació, perquè ordenava que no es donés potestat al polèmic Mir Geribert, ni a l'esposa i fill d'aquest, fins que no haguessin jurat a Oruça l'honor que li havia llegat. A més, deixava la seva muller sota la protecció dels bisbes Oliba de Vic i Guilabert de Barcelona i dels nebots, l'ardiaca Guillem i Bernat Guifré de Balsareny. Gombau va mantenir òptimes relacions amb el bisbe i abat Oliba i per això li confiava la protecció de la seva segona muller.⁷³ De tota manera, Oliba no va poder exercir aquest paper protector, perquè va morir abans que Gombau.

EL MONESTIR DE SANT MIQUEL DEL FAI

Gombau de Besora no va morir en el viatge que tenia programat quan va fer testament i es coneixen actuacions posteriors en relació al monestir de Sant Miquel del Fai, fundat per ell mateix.

Un fet de gran transcendència fou que l'octubre del 1042, Gombau i Oruça unissin el cenobi del Fai al famós monestir de Sant Víctor de Marsella.⁷⁴ El fundador expressava que ho feia per la salvació de la seva ànima, la de la seva muller, la dels comtes de Barcelona, la dels seus pares i la de la seva primera esposa. En el moment de la unió, el monestir marsellès estava regit pel prestigiós abat Isarn, que, segons un relat de la vida d'aquest sant, va visitar el monestir del Fai l'any 1047, poc abans de la seva mort.⁷⁵ Era el primer cas de donació d'un monestir català a aquesta abadia estrangera, però el prestigi del monestir de Sant Víctor va fer que posteriorment altres cenobis catalans també s'hi unissin.

Les donacions al cenobi del Fai foren completades l'abril del 1043 amb la cessió que van fer Gombau i Oruça de l'alou de Riells.⁷⁶

⁷³ No s'ha de confondre l'abat i bisbe de Vic, Oliba, amb un germà de Gombau del mateix nom, que fou bisbe d'Elna i que ja era mort al moment del testament. MUNDÓ (1960).

⁷⁴ MARTÈNE (1724, p. 406). PLADEVALL (1962, p. 221).

⁷⁵ PLADEVALL (1962, p. 221).

⁷⁶ GUÉRARD (1857, doc. 1050).

EL LLEGAT A ORUÇA I ELS ÚLTIMS TEMPS DE LA COMTESSA ERMESSEDA

Gombau de Besora degué morir cap a 1050. La comtessa Ermessenda de Carcassona, després de fer les paus amb el seu net Ramon Berenguer I i amb Almodis, va decidir retirar-se a viure la darrera etapa de la seva vida a Sant Quirze de Besora.⁷⁷ El seu conseller Gombau havia llegat aquest lloc a la seva muller Oruça mentre visqués. Consta en el testament del fill d'Oruça, on la nomenava marmessora, que ella encara era viva. Per tant, és molt probable que la muller de Gombau formés part de la cort de dames de confiança de la comtessa durant el temps en què el marit actuà com a conseller i potser també quan quedà vídua.

Al final de la seva vida, el 26 de febrer de 1058, la comtessa Ermessenda, trobant-se al llit on solia jeure, a la casa que hi havia prop de l'església de Sant Quirze de Besora, va dictar un codicil testamentari. La comtessa morí tres dies després i el codicil fou publicat sacramentalment pels testimonis.⁷⁸ El llegat que va rebre la vídua de Gombau en les terres patrimonials dels Besora havia servit de lloc de residència de la vella comtessa en els seus darrers mesos de vida.

GESTIÓ DE L'HERÈNCIA PER PART DE PERE MIR: CONVINCENCES I JURAMENTS DE FIDELITAT

Les primeres notícies sobre Pere Mir de Ponts tenen a veure amb la gestió de l'herència paterna, pocs anys després de la desaparició del pare. Els documents conservats són del tipus de la convencença, un pacte de lligam feudal que es realitzava entre els senyors i els seus vassalls o fidels. Així, la primera menció documentada de Pere és en una convencença de l'any 1040 sobre el castell de Llimiana entre els comtes d'Urgell i de Pallars.⁷⁹ Pere Mir de Ponts signava en aquest acte a continuació d'Arnau Mir de Tost com un dels principals testimonis. La raó d'aquesta presència derivava dels drets que Pere havia heretat en els propers Castellons de Pallars. Aquesta zona de la vall de la Barcedana esdevindria durant molt temps un indret en disputa entre el comte d'Urgell i el de Pallars.

El segon document, ja comentat, és la convencença de l'any 1045 sobre el castell de Ponts que fa Pere Mir amb Pere Guilabert, sobre les condicions de la castlania. La seva mare Oruça i Gombau de Besora signaven com a testimonis de l'acte i en senyal d'aprovació.⁸⁰

Un altre dels drets heretats per Pere tenia a veure amb el castell sobirà de Solsona, i per aquest motiu, l'any 1055, feia una altra convencença amb el bisbe Guillem d'Urgell, a qui prestava jurament de fidelitat com a fill d'Oruça i a qui prometia defensar, excepte contra els seus germans Ramon i Guillem.⁸¹

Entre els juraments de fidelitat que començaven a ser freqüents en la segona meitat del segle XI, abundaven els que es feien en nom de la mare. S'ha dit que, potser per no jurar en fals, s'establia solament la filiació materna, que era segura. Es tractava d'un jurament especialment valorat, quan encara en aquesta societat la dona

⁷⁷ La casa on morí Ermessenda, que era prop de l'església de Sant Quirze, segurament seria la que Gombau de Besora s'hauria arranjat per residir-hi i que la comtessa ja deuria conèixer per altres estades. PLADEVALL (2011, p. 537).

⁷⁸ MIQUEL (1945, doc. 491).

⁷⁹ FELIU ; SALRACH (1999, doc. 287). SALRACH ; MONTAGUT (2018, doc. 269).

⁸⁰ ALTISENT (1993, doc. 3).

⁸¹ RODRÍGUEZ (2016, doc. 170).

no havia perdut protagonisme, com malauradament succeirà poc després.⁸² Dels fills d'Oruça s'han conservat diversos actes de jurament, on utilitzaven aquesta fórmula i que permeten deduir amb seguretat la filiació materna. Un altre d'aquests juraments de fidelitat en nom de la mare el realitzaren l'octubre del 1066 en la convingença pel castell de la Manresana (Sant Ramon) a Ramon Mir, fill d'Oruça.⁸³ També hi ha un altre document, no datat, on Mir, fill d'Oruça, jurava fidelitat a Ramon Berenguer I i Almodis.⁸⁴ Podria tractar-se de Mir Mir, el fill més petit.

EL CASTELL D'AGRAMUNT, NOVA ADQUISICIÓ DE PERE MIR

Pere Mir també col·laborà amb el jove comte d'Urgell, Ermengol III, en l'expansió del comtat, i aquest el recompensà amb noves donacions. Així, a mitjan segle XI el comte d'Urgell hauria arribat fins Agramunt, tot coincidint amb els tractes del comte Ramon Berenguer I amb el rei musulmà de Lleida Yusuf al-Muzaffar, que apaivagaven els conflictes a la frontera. El comte urgellès es veia condicionat en el seu avanç per la cessió que al-Muzaffar havia fet al comte de Barcelona del territori de Camarasa, un terme ampli que, incloent Cubells, travessava el Sió a l'indret de l'actual Montgai.⁸⁵ De tota manera, el novembre del 1051 s'efectuava un conveni entre el comte de Barcelona i el d'Urgell, a qui aquell cedia en feu el castell de Cubells, que al seu torn el comte urgellenc infeudava a Arnau Mir de Tost.⁸⁶

En aquest context, el 17 de febrer de l'any 1051, trobant-se al castell de Ponts, el jove comte Ermengol III havia donat a Pere Mir el castell d'Agramunt i el seu terme amb el *mandamentum et destretum*, que era el poder de manar i jutjar, i amb els drets pels plets o *placitos* que se'n derivessin.⁸⁷ També li concedia la capellania amb les seves primícies i la meitat del delme. Sobre les quadres del terme li cedia la quarta part del delme i la meitat de les primícies. Els greuges o *rancuras* que afectessin les quadres les gestionaria Pere, excepte les *cugucies* i homicidis, on es repartirien l'import de les confiscacions a mitges amb el comte. Es tractava de una de les primeres mencions del càstig per l'adulteri, denominat ja *cugucia*, que es considerava un delictes dels més greus.⁸⁸ Aquesta

⁸² VINYOLES (2003, p. 7).

⁸³ LLORENS (1992-1993, doc. 141).

⁸⁴ FELIU; SALRACH (1999, doc. 794).

⁸⁵ DOMINGO (2014, p. 62-64).

⁸⁶ FELIU ; SALRACH (1999, doc. 399).

⁸⁷ ALTISENT (1993, doc. 7).

⁸⁸ Aquesta menció de la *cugucia* és anterior a la que Feliu considera com una de les més antigues en un document d'Arnau Pere de Ponts de l'any 1067 sobre Barberà. FELIU (2010, p. 154-156).

6- Detall del mapa de Puigverd fet amb dibuix sobre pergami. S'observen la torre del castell i les muralles. (Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt).

pràctica de privatització de la justícia s'anirà incrementant a mesura que avanci el feudalisme. El document també parla d'unes quadres que serien preexistents, ja que es mencionen uns hereus que les posseïen. Es tractaria de terres aprisiades per particulars des de molt abans.

Amb la donació del castell d'Agramunt, Pere Mir controlaria, a partir de Ponts, els puntals en l'organització del sector sud oriental del comtat, que serien el mateix Agramunt, Puigverd i Oliola.⁸⁹ Després s'afegiria el control del castell d'Almenara, abastant uns grans termes i un espai continu que anava del Segre al Mascançà. Des de llavors, la funció de control exercida des de Ponts es traslladà a Agramunt, situat també en una important cruïlla de camins. Aquesta vila s'erigia en capital de la ribera de Sió i presidia l'ocupació de les terres més meridionals.⁹⁰

No es coneix cap menció sobre Agramunt amb anterioritat a la donació del castell a Pere Mir l'any 1051. Aquest, en el seu testament de l'any 1061, el llegava als seus fills. De tota manera, podria ser que no hagués mort de seguida després de fer testament. Tot i això, el document de l'any 1082, on el comte d'Urgell feia donació a un tal Pere Mir d'unes cases a Agramunt *Acrum Montem*, que foren del jueu Bon Isac, no creiem que es refereixi a Pere Mir de Ponts, que ja seria mort. A l'acte de donació, eren presents i signaven els principals homes de la família Ponts: els fills de Pere, Arnau i Vidià, el germà Guillem Mir i el que seria segon espòs de Sicarda, Berenguer Ramon.⁹¹ Aquest document és rellevant, perquè indica la presència molt primerenca de cases de famílies jueves a la vila agramuntina, demostrant que aquesta ja hauria agafat aviat importància econòmica.

LA CONTROVERTIDA FILIACIÓ DE RAMON MIR D'AGUDA

La possessió per part de Ramon Mir del castell de l'Aguda de Torà⁹² es coneix pel seu testament i el de la seva esposa, on també feien constar que posseïen, entre altres indrets, el castell de la Manresana (aquesta localitat i el Portell formen l'actual municipi de Sant Ramon).⁹³ Al seu torn, la filiació de Ramon Mir es pot establir a partir de la convinença de l'any 1066 pels castells del Portell i de la Manresana, on aquest cavaller feia constar que era fill d'Oruça.⁹⁴ Aquest document és una prova clara que el senyor de l'Aguda era fill d'Oruça i de Mir de Ponts. Alguns investigadors, com González i també Boix, havien arribat a la mateixa conclusió, en identificar els senyors de Ponts com els pares del que fou senescal dels comtes de Barcelona.⁹⁵ Anteriorment, Bach havia plantejat una altra hipòtesi, la possibilitat que fos fill de Miró de Solsona, però sense aportar proves documentals que sustentessin aquesta proposta.⁹⁶

⁸⁹ SABATÉ (1998, p. 10).

⁹⁰ SABATÉ (1995, p. 22 i 31).

⁹¹ BACH (1996-1997, doc. 248).

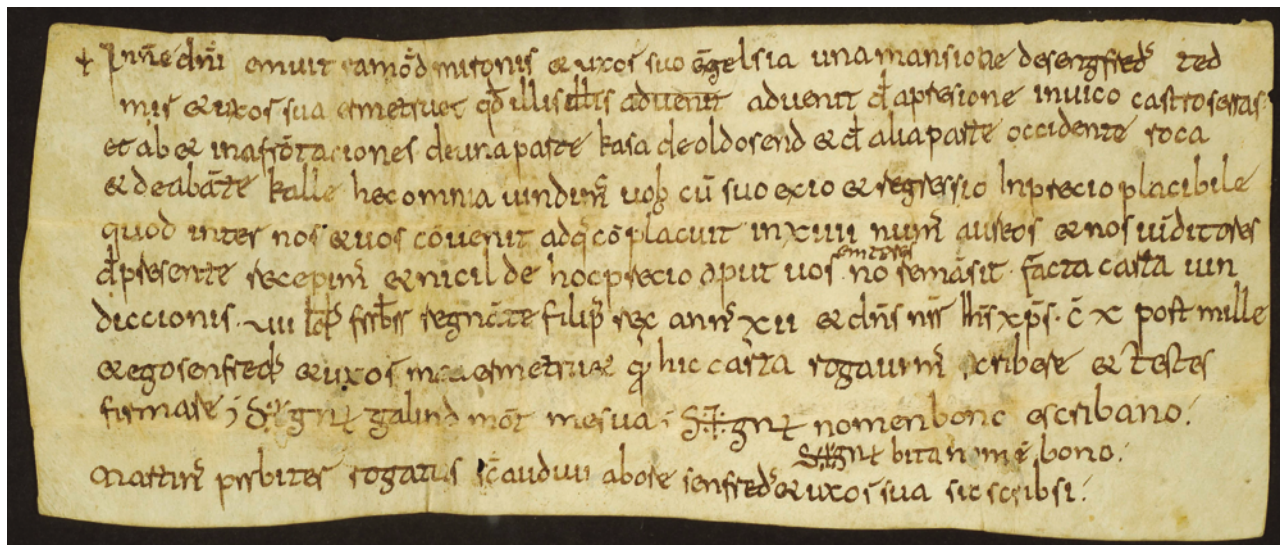
⁹² Aquest castell de l'Aguda de Torà ha portat a confusions amb un indret proper del mateix nom que és el castell de l'Aguda de Valldàries (actual municipi de Vilanova de l'Aguda). Ambdós castells es trobaven a la línia de frontera a finals del segle x.

⁹³ BACH (1996-1997, doc. 235).

⁹⁴ LLORENS (1992, doc. 141 i 142). La realitzava Eribau, fill d'Amaltrud, que tindria els castells del Portell i la Manresana guardant fidelitat a Ramon, fill d'Oruça. Ja hem comentat que Amaltruda era germana d'Adelaida, la muller del germà de Ramon Mir.

⁹⁵ GONZÁLEZ (2015, p. 212). Boix també opina que el senescal Ramon Mir d'Aguda era fill de Mir de Ponts. BOIX (2003, p. 1040). Així corregia la hipòtesi que havia plantejat anteriorment fent les seves filles Malsignada i Romanga membres del llinatge dels Casserres (BOIX, 1996, p. 367).

⁹⁶ BACH (2002, p. 9).

Fins al moment, el càrrec de senescal atorgat a Ramon Mir d'Aguda podia sorprendre els investigadors, ja que no es tenia constància de cap relació familiar, excepte que era oncle del fill del primer senescal. Davant d'aquesta falta de notícies, Homs i Cingolani han publicat recentment una hipòtesi sobre Ramon Mir d'Aguda identificant-lo amb un fill de Miró d'Hostoles.⁹⁷ Sobre aquesta proposta, considerem que es tracta de dues persones diferents, amb relacions familiars i propietats senyoriales no coincidents. Els documents conservats proven que Ramon Mir d'Aguda era fill de la parella Mir i Oruça i que estava casat amb Engèlsia, essent pares de tres noies. En canvi, l'altre Ramon Mir, fill de Miró d'Hostoles i d'Emma, era anomenat de Sentmenat, estava casat amb Adelaida i era pare de quatre noies. Segons Canyameres, tots dos haurien assistit a l'acte de l'esponsalici de la comtessa Almodis l'any 1056. Un d'ells, més important i conegut, signaria com a Ramon Mir, i l'altre, per no crear confusions, com a Ramon Mir de Sentmenat.⁹⁸

Des del moment que es coneix el matrimoni de la mare de Ramon Mir d'Aguda amb el principal conseller de la comtessa Ermessenda, es pot entendre millor la concessió de la senescalia. Per tant, la relació de Ramon Mir amb la cort comtal barcelonina ja s'hauria iniciat en els temps que la comtessa vídua actuà de regent i, per tant, no ha d'estranyar l'influent càrrec que li fou concedit.

RAMON MIR, SENESCAL DELS COMTES DE BARCELONA

Durant els anys molt conflictius que va patir Ramon Berenguer I de Barcelona, arran del seu polèmic matrimoni amb Almodis de la Marca, l'excomunió que se'n va derivar i la revolta nobiliària, un dels fills d'Oruça va exercir un càrrec molt rellevant al servei dels comtes: la senescalia. Aquest càrrec tenia una funció tradicional d'intendència a la cort, a la que en temps de la comtessa Ermessenda s'hi havien afegit funcions militars i polítiques. El primer document on se l'esmenta amb aquest càrrec és de primers de setembre de l'any 1055, quan Ramon Mir va rebre la concessió de la senescalia pels comtes de Barcelona, Ramon Berenguer

7- Document de compra d'una casa a Casserres feta l'any 1076 per Ramon Mir i Engèlsia. Ramon Mir fou conqueridor del castell de Casserres. (Biblioteca de Catalunya).

⁹⁷ HOMS; CINGOLANI (2017, p. 290-292).

⁹⁸ CANYAMERES (1991, p. 13-15). FELIU; SALRACH (1999, doc. 479).

8-Torre de Vallferosa. La torre ja era construïda de molt abans quan l'any 1079 en tenia el feu Ramon Mir d'Aguda. (Foto: Ramon Roca).

i Almodis.⁹⁹ El càrrec el tindria per ells i per Amat Elderic d'Orís, un altre dels consellers de confiança de la comtessa Ermessenda, que ja l'ostentava anteriorment. Si Amat moria sense fills, Ramon tindria el càrrec directament pels comtes.¹⁰⁰

Ramon Berenguer i Almodis van estar un temps enemistats amb l'àvia Ermessenda, i davant d'aquest enfrontament es fa difícil escatir cap a on es decantava Ramon Mir d'Aguda. Amb altres prohoms, com Arnau Mir de Tost i Amat Elderic, era un dels signataris de l'esponsalici d'Almodis, on el comte, l'any 1056, li lliurava els drets que abans posseïa Ermessenda i que foren un nou motiu de fricció amb l'àvia.¹⁰¹ Pel que fa al primer senescal, Amat Elderic, segur que també deuria veure amb recança el conflicte amb la comtessa vídua, ja que n'era conseller. Amat també fou testimoni en l'acte de venda que feu Ermessenda de diferents llocs al seu net Ramon Berenguer i a Almodis el juny del 1057, que va segellar la reconciliació.¹⁰² Mig any després, els comtes van fer un nou pacte de vassallatge amb Ramon Mir d'Aguda i li van renovar la senescalia per dos anys més. En el document, es fa constar que Ramon Mir signà amb el puntet, «*et propria manu signo puncti firmavit*», segurament perquè com la majoria de la població, no sabia escriure.¹⁰³

Després de la reconciliació amb la seva àvia, el comte de Barcelona Ramon Berenguer I va posar el seu focus d'interès en la conquesta de nous castells a la Baixa Ribagorça, tot coincidint amb la guerra que havia iniciat el rei de Lleida Yusuf al-Muzaffar contra el seu germà al-Muqtadir de Saragossa. Al mateix temps, l'agost del 1057, el comte Ermengol III d'Urgell i Arnau Mir de

Tost signaven un acord sobre les condicions de tinença del castell de Casserres.¹⁰⁴ Ramon Mir també hauria participat en la conquesta de Casserres i per això va rebre la castlania d'aquest lloc. Al cap d'un any, consta un pacte entre els comtes de Barcelona i el d'Urgell per continuar la conquesta de noves terres ribagorçanes.¹⁰⁵ Els resultats d'aquesta primera campanya permeteren que fossin incorporats als dominis del comte de Barcelona els castells de Purroi, Estopanyà i Canelles.

Sobre l'exercici del càrrec de senescal hi hauria hagut algun conflicte, ja que s'ha conservat una sentència arbitral, no datada, entre els comtes de Barcelona i Ramon Mir per tal de determinar el dret sobre la senescalia. Els jutges nomenats establiren com a solució un duel amb escut i bastó entre dos cavallers que represen-

⁹⁹ FELIU; SALRACH (1999, doc. 460).

¹⁰⁰ PLADEVALL (1966, p. 111-130, doc. 1). FELIU; SALRACH (1999, doc. 460).

¹⁰¹ FELIU; SALRACH (1999, doc. 479).

¹⁰² MIQUEL (1945, doc. 214).

¹⁰³ La data de renovació del càrrec fou el 17 de desembre de 1057. Al document, també signa Pere Mir, que deuria ser el seu germà. FELIU; SALRACH (1999, doc. 503). Pladevall dona com a data errònia del document l'any 1058. PLADEVALL (1966, p. doc. 2).

¹⁰⁴ FITÉ; GONZÁLEZ (2010, p. 190-191).

¹⁰⁵ PLADEVALL (1996, p. 28).

tessin les parts. No consta si es va realitzar aquest duel ni quin fou el desenllaç.¹⁰⁶ Un cop mort el primer senescal, el 14 d'abril de 1060 es va fer una convinença entre els comtes i Ramon Mir d'Aguda, a qui aquells encomanaven la tutoria de Pere, fill del seu senyor Amat Elderic, de la seva vídua Adelaida i dels feus d'aquest, com el Castell Nou de Barcelona.¹⁰⁷ A més, els comtes donaven a Pere Amat els honors que tenia el seu pare mentre visqué, com ara la senescalia, i encomanaven la batllia a Ramon Mir, oncle seu, fins que el noi tingués vint anys.¹⁰⁸

Una hipòtesi que s'ha plantejat per explicar que Ramon Mir fos oncle del fill d'Amat Elderic d'Orís és que la mare del noi, Adelaida, fos la seva germana. Per això, se l'ha anomenada Adelaida d'Aguda.¹⁰⁹ Una altra possibilitat per explicar aquest parentiu seria que la muller de Ramon Mir, Engèlsia, fos germana d'Amat Elderic d'Orís o d'Adelaida. Segons aquesta altra hipòtesi, Ramon Mir i Adelaida no serien germans, sinó cunyats.¹¹⁰

Més endavant, el 25 de juliol de 1062, Ramon Mir d'Aguda feia de garant en un altre pacte entre Ramon Berenguer I i Ermengol III sobre les terres que prenguessin d'al-Muqtadir i ara també del seu germà al-Muzaffar.¹¹¹ Finalment, el comte de Barcelona, el 27 de juliol de 1067, va comprar el castell de Casserres a Arnau Mir de Tost i a la seva muller Arsenda. El mateix dia, la vídua d'Ermengol III li donà també el de Pilzà. Dos dies després, Ramon Mir acceptava el castell de Casserres com a castlà dels comtes de Barcelona, i al document es feia constar que n'havia estat conqueridor.¹¹² Amb aquestes adquisicions, el comte de Barcelona reuní sota la seva propietat gairebé tots els castells que s'havien conquerit darrerament en terres ribagorçanes.¹¹³

LES POSSESSIONS DELS FILLS A TRAVÉS DELS TESTAMENTS

Es conserven els testaments de tres dels fills d'Oruça i Mir de Ponts: el de Pere Mir, el de Ramon Mir i el de Mir Mir. El de Guillem no es conserva, però sí que s'ha conservat el de la seva muller Adelaida.¹¹⁴ També es conserva el de Sicarda, muller de Pere Mir.

El primer que va dictar-lo fou Pere Mir el dia 7 de juliol de 1061. Nomenava maresseores la seva mare Oruça i l'esposa Sicarda. Deixava al fill gran Arnau els castells més importants, que en la seva majoria formaven un territori compacte: Ponts, Agramunt, Almenara, Oliola, Puigverd i, més allunyat, el de Solsona.¹¹⁵ Al seu fill Bernat li llegava els castells que serien menys valuosos: Bajona, Castellons de Pallars i Clariana, i, a més, el feu de Joval.¹¹⁶ Si la seva muller Sicarda es tornava

¹⁰⁶ FELIU; SALRACH (1999, doc. 556). SALRACH; MONTAGUT (2018, doc. 334). Entre els cinc jutges nomenats pels comtes hi havia Amat Elderic i entre els tres nomenats per Ramon Mir hi havia Pere Mir, que deuria ser el seu germà. Aquest document no està datat, però s'hauria de situar abans del 14 d'abril de 1060, ja que Amat Elderic encara era viu.

¹⁰⁷ FELIU; SALRACH (1999, doc. 557).

¹⁰⁸ FELIU; SALRACH (1999, doc. 558).

¹⁰⁹ PLADEVALL (1966, p. 111 i 116).

¹¹⁰ FELIU; SALRACH (1999, doc. 557). Els autors consideren Adelaida com a cunyada de Ramon Mir d'Aguda.

¹¹¹ FELIU; SALRACH (1999, doc. 589).

¹¹² BOIX (2005, doc. 582).

¹¹³ MORA (2010, p. 25-27).

¹¹⁴ Adelaida de Cardona o d'Osona realitzà el testament l'any 1078. BACH (1996-1997, doc. 227).

¹¹⁵ El castell de Solsona seria el sobirà o Castellvell. BENET (1987, p. 216-217).

¹¹⁶ Actualment, hi ha les esglésies de Sant Just i Sant Martí de Joval, que pertanyen als municipis d'Olius i Clariana de Cardener, respectivament.

a casar, gaudiria en vida dels castells de Puigverd i Bajona. En el cas que els fills no tinguessin descendència, deixava el castells als seus germans Ramon, Guillem i Mir Mir. També esmentava una filla anomenada Guilla.¹¹⁷

A la mort de Pere Mir, la seva vídua Sicarda es tornà a casar amb Berenguer Ramon, que és el primer que agafà el cognom de Puigverd. En la publicació sagramental de les últimes voluntats de Berenguer i Sicarda, es feia constar que els difunts manaren escriure el seu testament, i deduïm que l'acte era una confirmació del document, que s'acostumava a fer per evitar falsificacions.¹¹⁸ La dama deixà el castell de Puigverd a Berenguer durant la seva vida, ja que ell l'havia ajudada co-dirigint la construcció de les parets i valls, excepte la torre de pedra i calç. Un cop mort, el castell havia de passar a Vidià, fill de Sicarda i Pere Mir.¹¹⁹ Aquest edifici tindria una torre cilíndrica que ja s'hauria construït en vida del primer espòs. La torre ja no existeix, però apareix dibuixada en un pergami d'època moderna.¹²⁰

De Mir Mir també es conserva el testament, sense datar, on no esmentava cap descendent.¹²¹ Es pot deduir que es tractava del fill de Mir i Oruça perquè nomenava marmessor el seu nebot Vidià, a qui llegava el seu cavall i armes. Vidià era el sobrenom de Bernat Pere, fill menor del seu germà Pere Mir. Les possessions de Mir Mir, sense que tingués cap castell, es trobaven en indrets relacionats amb la família, com Agramunt, Ponts i l'Aguda. Els diversos alous, cases i esclaus que posseïa els llegava a monestirs i esglésies del comtat d'Urgell, i especialment afavorida era la canònica de Santa Maria de Solsona, on volia ser soterrat. Només la deixa d'un sarraí teixidor a Santa Maria de Ripoll era a un lloc de fora del comtat.

L'HERÈNCIA DE RAMON MIR D'AGUDA

Els dominis de Ramon Mir es coneixen pel seu testament, que realitzà junt amb la seva esposa Engèlsia el dia 10 d'octubre de 1079 abans d'emprendre viatge a Sant Jaume.¹²² A més de posseir el castell de l'Aguda i el de Torà, també tenien els de Montornès i Montoliu, que deixaven a la seva filla Malsignada. També li llegaven els feus d'Ivorra, Castellet, Pinell, Vallferosa, Colónico, Lavazola (ambdós, de localització incerta), Casseres i Pilzà, a més de l'alou de Garganta (Ivorra). Ramon Mir també posseïa les marques extremes del comtat de Berga, que segurament el seu pare hauria conquerit en favor del comte de Cerdanya. Aquests llocs, que formaven part de la denominada marca de Berga, foren repartits entre dues filles: Castellnou, Oluges i Brufaganyes, amb els seus termes, i el feu d'Alta-riba ho llegaven a la filla gran Malsignada, i la Manresana, Montrós i Midia (Mejanell), a la filla Chugulada. A la filla més petita, Romanga, li deixaven el castell de Vicfred i Comabella amb els seus termes.

Ramon i Engèlsia formalitzaren el seu testament abans d'emprendre viatge a Sant Jaume. Pocs anys abans, també havia manifestat la voluntat de pelegrinar a Galícia un prohoms del comtat d'Urgell com era Arnau Mir de Tost. Durant el segle XI, la majoria de nobles i cavallers documentats del comtat d'Urgell que volien anar en peregrinació optaven pel camí de Sant Jaume.¹²³ Després de la primera croada, augmentà el nombre de catalans que anaren a Jerusalem.

¹¹⁷ ALTISENT (1993, doc. 16).

¹¹⁸ FITÉ; GONZÁLEZ (2010, p. 90).

¹¹⁹ Al document, no es pot llegir part de la data, podria ser l'any 1103 o l'any 1104. BACH (2002, doc. 28).

¹²⁰ Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt.

¹²¹ BACH (2002, doc 328).

¹²² BACH (1996-1997, doc. 235).

¹²³ BENITO (2007, p. 117-118).

Ramon Mir deixà la part principal de l'herència a la filla Malsignada, que es casà amb el vescomte Guerau de Cabrera, net d'Arnau Mir de Tost.¹²⁴ Deu anys després del testament, el 1089, l'altra filla, Romanga, i el seu espòs Arnau Redball venien a Guerau i al seu pare, el vescomte Ponç, tots els alous que havien rebut per herència dels pares d'ella, situats als comtats d'Urgell i de Berga.¹²⁵ El vescomte Guerau, l'any 1093, concedí l'esponsalici a la seva esposa, que en el document és anomenada Estefania, assegurant-li durant la seva viudetat els honors que foren de Ramon Mir.¹²⁶ Un cop morta l'esposa, el vescomte gestionava l'herència del seu sogre, i més endavant, l'any 1108, amb el seu fill Ferrer, donaven a Santa Maria de Solsona l'església de Sant Pere de Vallferosa, que s'estava construint.¹²⁷ Del castell de Vallferosa se'n conserva una magnífica torre, que ja estaria construïda molt abans de l'època de Ramon Mir.¹²⁸

Un cop major d'edat, les possessions de Ramon Mir les heretà el fill de Malsignada, Guerau, àlies Ferrer de Cabrera. Aquest, l'any 1116, donava a Sant Pere d'Àger, per l'ànima de la seva mare Malsignada, que estava inhumada a la galilea d'aquest temple, un alou a Casserres que havia estat del seu avi Ramon Mir. Aquesta herència també fou confirmada pel testament del seu pare, el vescomte.¹²⁹

CONCESSIONS DELS COMTES RAMON BERENGUER I ALMODIS A ARNAU PERE, NET D'ORUÇA

El fill gran de Pere Mir, Arnau Pere de Ponts, tenia interessos en una zona que encara no estava sota definitiu control comtal i l'any 1054 aconseguí de Ramon Berenguer I i Almodis la cessió en feu del puig de Barberà i la cessió en alou de la roca de Prenafeta.¹³⁰ Per aquesta convinença el comte es comprometia a donar-li mil mancosos procedents de la primera pària que cobraria d'Hispania, que s'havia d'invertir en fortificar Barberà. Aquestes concessions podrien tenir a veure amb els drets per l'aprisió de terres feta al seu moment per Sal·la de Sant Benet a la frontera del comtat de Barcelona. Unes accions que es poden deduir dels drets que a principis de segle hi tenia un net de Sal·la.¹³¹ La relació de Sal·la amb Barberà seria un altre indicatiu del parentiu dels Ponts amb la família del fundador del monestir del Bages.

Les obres de fortificació de Barberà s'haurien portat a terme i, més endavant, l'any 1067, el comte de Barcelona cedí aquest castell en feu al comte d'Urgell i el de Prenafeta en alou a Arnau Pere. Al seu torn, l'any següent el comte Ermengol VI d'Urgell feia una convinença amb Arnau Pere pel castell de Barberà.¹³² Poc després, l'agost de l'any 1068, Arnau Pere feia també una altra convinença amb Be-

¹²⁴ FLUVIÀ (2017, p. 120).

¹²⁵ CHESÉ (2011, doc. 145).

¹²⁶ CHESÉ (2011, doc. 152b).

¹²⁷ BACH (2002, doc. 69 i 70).

¹²⁸ MENCHÓN (2011-2012). MARTÍ; VILADRICH (2018, p. 65-66).

¹²⁹ CHESÉ (2011, doc. 230 i 267).

¹³⁰ MIQUEL (1945, doc. 251). FELIU; SALRACH (1999, doc. 433). SANS (1997, doc. 3 i 4 i p. 20-25). Alguns historiadors, com Ramon d'Abadal i Santiago Sobrequés, han observat irregularitats diplomàtiques en aquest document i l'han considerat fals, però J. M. Sans hi veu un fons de veritat deduït d'altres documents posteriors sobre la donació que no estan en entredit.

¹³¹ Es tracta dels drets que l'any 1013 hi tenia Sal·la de Santa Perpètua. SANS (1997, doc. 2). Sal·la de Sant Benet, a mitjan s. x, probablement creà un castell a Barberà, que transmeté al seu net, Sal·la de Santa Perpètua. Als anys vint del s. xi, el castell de Barberà seria destruït per una incursió sarraïna (BENET, 1981, p. 144-145).

¹³² SANS (1997, doc. 5-7).

renguer Ramon pel mateix castell de Barberà en un document que crida l'atenció per ser un altre dels primers esments de la cugucia. Ja s'ha comentat que aquest càstig de l'adulteri, que esdevindrà un dels mals usos, també figurava a la donació del castell d'Agramunt. Aquests esments de la cugucia, i també altres com els d'home soliu en les convinenes relatives a les possessions dels Ponts a la conca de Barberà i a l'Urgell, han permès que Bonnassie considerés aquests indrets com uns dels més feudalitzats de Catalunya i, fins i tot, el bressol del feudalisme català.¹³³

Aquests documents de les convinenes sobre Barberà són una mostra de com l'expansió comtal, organitzada en una xarxa de castells termenats, assegurava a la vegada la defensa, la submissió i l'explotació del territori. Les donacions detallaven el repartiment del delme i dels altres drets senyorials i mostraven que aquesta expansió no es va fer amb condicions favorables per als pagesos, sinó per assegurar l'extracció de la renda senyorial.¹³⁴

Per un judici que al segle XII enfrontà el comte de Barcelona i el successor dels Ponts, Pere de Puigverd, sabem que, malgrat les dificultats pels atacs dels sarraïns, Arnau Pere repoblà Barberà i ell mateix dirigí les obres de fortificació i la colonització de les terres. Ho va fer amb quatre-cents pobladors que es traslladaren des d'Agramunt, Ponts, Oliola i Puigverd. Ell mateix i trenta cavallers perderen la vida a causa d'una incursió sarraïna, i els pobladors varen ser capturats i esclavitzats. Consta que Arnau Pere encara era viu a finals de gener de 1086, quan signava en l'acte de donació de Llimiana i els Castellons que feia el comte d'Urgell al de Pallars.¹³⁵ L'atac a Barberà segurament es produí aquell mateix any.¹³⁶

Mort el germà gran, els dominis els heretà l'altre germà, Bernat Pere, també dit Vidià. El fill d'aquest, Pere, a principis del segle XII canvià el cognom Ponts per Puigverd, ja que d'aquest lloc en tenien la propietat sense la senyoria superior del comte. Això explicaria que adoptessin com a cognom Puigverd, un indret molt proper a la vila d'Agramunt.

¹³³ BONNASSIE (1993, p. 213-214 i 241).

¹³⁴ BATET (1996, p. 81).

¹³⁵ FELIU; SALRACH; BAIGES (2010, doc. 166-168).

¹³⁶ SANS (1977, p. 23-27). BENET (1981, p. 144-145).

Bibliografia

- ABADAL I DE VINYALS, R. D' (1952). *Catalunya carolingia. Els diplomes carolingis a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, v. II.
- ALTISENT, A. (1974). *Història de Poblet. L'Esplugu de Francolí: Abadia de Poblet*.
- (1993). *Diplomatari de Santa Maria de Poblet (960-1177)*. Barcelona: Abadia de Poblet; Generalitat de Catalunya.
- ALTURO I PERUCHO, J. (2012). «L'acta original del judici celebrat al monestir de Sant Benet de Bages el 14 de juny de 1025 amb assistència del bisbe Oliba recuperada». *Ausa*, xxv, núm. 170, p. 839-845.
- BACH I RIU, A. (1996-1997). «Els documents del segle XI de l'Arxiu Capitular de Solsona», *Urgellia*, núm. 13, p. 37-334.
- (2002). *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*. Barcelona: Fundació Noguera, v. I.
- BARAUT, C. (1981). «Documents dels anys 1010-1035, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». *Urgellia*, núm. 4, p. 7-186.
- (1982). «Documents dels anys 1036-1050, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell». *Urgellia*, núm. 5, p. 7-158.
- BATET I COMPANYY, C. (1996). *Castells termenats i estratègies d'expansió comtal. La Marca de Barcelona als segles X-XI*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs.
- BATLLE I GALLART, C. [et al.] (2006). *Diplomatari de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona, segle XI*. Barcelona: Fundació Noguera, v. I.
- BENET I CLARÀ, A. (1981). «La donació de Sant Pere d'Ambigats, primer document sobre Barberà». *Aplec de Treballs*, núm. 3, p. 133-154.
- (1982). «Hug de Gurb, un vigatà iniciador de la família Cervelló (996-1027)». *Ausa*, v. 10, núm. 101, p. 1-12.
- (1985). *Història de Manresa: dels orígens al segle XI*. Manresa: A. Benet.
- (1987). «El marc històric». *Catalunya Romànica. El Solsonès. La Vall d'Aran*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 22-75.
- (1988). «La repoblació de la Segarra a l'Alta Edat Mitjana (s. IX-XI)». *Palestra Universitària*, núm. 3, p. 279-295.
- (1993). «El marc històric». *Catalunya Romànica. El Bages*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 19-76.
- (1994). *Diplomatari de la ciutat de Manresa (segles IX-X)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- BENITO I MONCLÚS, P. (2007). «Els primers pelegrins catalans a Sant Jaume de Compostela (segles XI-XII): Identitat, perfil social i procedència geogràfica». *El camí de Sant Jaume i Catalunya. Actes del Congrés Internacional celebrat a Barcelona, Cervera i Lleida, 16-18 d'octubre 2003*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 111-123.
- BERTRAN I ROIGE, P. (2000). «Ermengol d'Urgell: l'obra d'un bisbe del segle XI». *La transformació de la frontera al segle XI. Reflexions des de Guissona arran del IX centenari de la consagració de l'església de Santa Maria*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, «El Comtat d'Urgell», núm. 4, p. 89-132.
- Boix Pociello, J. (1996). «El marc històric». *Catalunya romànica. Ribagorça*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 23-105.
- (2003). «Torres derrocades en la frontera del Montsec». *Acta Medievalia*, núm. 25, p. 1019-1043.
- (2005). *Ribagorça a l'alta edat mitjana*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona.
- BOLÓS, J. (ed.) (2002). *Paisatge i història en època medieval a la Catalunya Nova. Organització del territori i societat a la vila d'Agramunt (Urgell) i a la vall del Sió (segles V-XIX)*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida.
- BOLÓS, J.; HURTADO, V. (2004). *Atles del comtat de Manresa (798-993)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.
- (2006). *Atles del comtat d'Urgell (788-993)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor.
- BOLÓS, J.; MORAN, J. (1994). *Repertori d'antropònims catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, v. I.
- BONNASSIE, P. (1993). *Del esclavismo al feudalismo en Europa occidental*. Barcelona: Editorial Crítica.
- CANYAMERES I RAMONEDA, E. (1991). «Els orígens familiars del senescal de Barcelona, Guillem Ramon». *Paratge: quaderns d'estudis de genealogia, heràldica, sigil·lografia i nobiliària*, núm. 2, p. 7-18.
- CHESE LAPENA, R. (2011). *Collecció diplomàtica de Sant Pere d'Àger fins 1198*. Barcelona: Fundació Noguera.
- DOMINGO RÚBIES, D. (2014). *Una frontera interior. Montgai i Butsènit a l'edat mitjana*. Lleida: Universitat de Lleida, «El Comtat d'Urgell», núm. 12.
- FELIU I MONFORT, G. (2010). *La llarga nit feudal: Mil anys de pugna entre senyors i pagesos*. València, Publicacions de la Universitat de València.
- FELIU, G.; SALRACH, J.M. (dirs.) (1999). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*. Barcelona: Fundació Noguera, v. II.
- FELIU, G.; SALRACH, J. M.; BAIGES, I. (dirs.) (2010). *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Barcelona: Fundació Noguera, v. I.

- FITÉ I LLEVOT, F.; GONZÁLEZ I MONTARDIT, E. (2010). *Arnau Mir de Tost. Un senyor de frontera al segle XI*. Lleida: Universitat de Lleida, «El Comtat d'Urgell», núm. 9.
- FLUVIÀ I ESCORSA, A. de (2017). *Nobiliari general català*. Barcelona: Institució Catalana de Genealogia i Heràldica, v. I.
- GASCÓN C.; VERGÉS, O. (2017). «L'acta de consagració de la catedral d'Urgell. Un fals del temps del bisbe Ermengol redactat entre 1016 i 1024». *Afers: fulls de recerca i pensament*, núm. 86, p. 191-220.
- GIBERT, J. (2015). «Del Conflent a la conca d'Òdena. La família del veguer Salta dins el marc de l'expansió del comtat d'Osona-Manresa al segle X». *Miscel·lanea Aqualatensia*, núm. 16, p. 121-156.
- GIL I ROMAN, X. (2004). *Diplomatario de Ermesèn, condesa de Barcelona, Girona y Osona (c. 991-1 de marzo de 1058)*. Tesis doctoral inèdita, Universitat Autònoma de Barcelona. <https://www.tesisenred.net/handle/10803/5541#page=1>
- GONZÁLEZ MONTARDIT, E. (2015). *100 nobles i senyors de l'entorn d'Arnau Mir de Tost*. Àger: Ajuntament d'Àger, Fundació Privada Arnau Mir de Tost.
- GUÉRARD, M. (1857). *Cartulaire de l'abbaye de Saint Victor de Marseille*. Paris: Typographie de Ch. Lahure, v. II. <https://archive.org/details/cartulairedelabb02marsuoft/page/516/mode/2up>
- HOMS, M.; CINGOLANI, S. M. (2017) «Orígens familiars dels Cartellà al llarg de deu generacions (s. X-XIV)». núm. 28, *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, p. 281-311.
- JUNYENT I SUBIRÀ, E. (1980-1987). *Diplomatari de la catedral de Vic. Segles IX-X*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs.
- (1992). *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- LLORENS, A. (1986-87). *Solsona i el Solsonès en la Història de Catalunya*. Lleida: Virgili i Pagès, v. I.
- (1992-1993). «Els documents dels segles X i XI de l'Arxiu Capítular de Solsona», *Urgellia*, núm. 11, p. 301-486.
- MARTÈNE, E.; DURAND, U. (1724). *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium. Amplissima Collectio*. Paris: Montalant, v. I. https://archive.org/details/bub_gb_Z70-v7aDKG_YC/page/n327/mode/2up
- MARTÍ, R.; VILADRICH, M. (2000). «Guissona, origen del Bisbat d'Urgell». *La transformació de la frontera al segle XI. Reflexions des de Guissona arran del IX centenari de la consagració de l'església de Santa Maria*. Lleida: Universitat de Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, «El Comtat d'Urgell», núm. 4, p. 37-66.
- (2018). «Torres de planta circular de la frontera extrema d'al-Andalus a Catalunya (segles VIII-X)». *Treballs d'Arqueologia*, núm. 22, p. 51-81.
- MENCHON BES, J. (2011-2012). «La torre de Vallferosa (Torà, Segarra): cronologia i construcció». *Tribuna d'Arqueologia*, p. 264-294. <http://hdl.handle.net/10687/91794>
- MIQUEL I ROSELL, F. X. (1945). *Liber Feudorum Major*. Barcelona: CSIC, v. I.
- MORA GINÉ, X. (2010). *Un poble del comtat d'Urgell: Alberola*. Lleida: Universitat de Lleida, «El Comtat d'Urgell», núm. 8.
- MUNDÓ, A. (1960). «Entorn de les famílies dels bisbes Oliba de Vic i Oliba d'Elna». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, v. 28, p. 169-178.
- ORDEIG I MATA, R. (1999). *Catalunya carolíngia. Els comtats d'Osona i Manresa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, v. IV, 1ª part.
- (2014) «Suplement del "Diplomatari i escrits de l'abat i bisbe Oliba" d'Eduard Junyent». *Analec-ta Sacra Tarraconensia*, v. 87, p. 47-118.
- PAPELL I TARDIU, J. (2005). *Diplomatari del monestir de Santa Maria de Santes Creus (975-1225)*. Barcelona: Fundació Noguera.
- Pladevall i Font, A. (1962). «Sant Miquel del Fai: antiguo cenobio y parroquia». *Ausa*, 1962, v. 4, núm. 40, p. 209-228.
- (1966). «Els senescals dels comtes de Barcelona durant el segle XI». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 3, p. 111-130.
- (1975). *Ermessenda de Carcassona, comtessa de Barcelona, Girona i d'Osona: esbòs biogràfic en el mil·lenari del seu naixement*. Barcelona.
- (1993). «El poblament i la propietat de la terra als antics termes de Sant Hilari Sacalm i la vall d'Osor (s. X)». *Quaderns de la Selva*, núm. 6, p. 49-78.
- (2011). «La comtessa de Barcelona Ermessenda de Carcassona». *Full dels Amics de l'Art Romànic de Sabadell*, núm. 109, p. 519-538.
- RUS, J. (ed.) (1946). *Cartulario de Sant Cugat del Vallés*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, v. II.
- RODRÍGUEZ BERNAL, F. (2016). *Collecció diplomàtica de l'Archivo Ducal de Cardona 965-1230*. Barcelona: Pagès i Fundació Noguera.
- SABATÉ I TURULL, F. (1995). «Organització administrativa i territorial del comtat d'Urgell». *El comtat d'Urgell*, Lleida: Universitat de Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, «El Comtat d'Urgell», núm. 1, p. 17-70.
- (1996). *L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): Conquesta o repoblació?* Lleida: Universitat de Lleida.
- (1998). «La castralització de l'espai en l'estructuració d'un territori conquerit (Urgell, Pla d'Urgell, Garrigues i Segrià)». *URTX. Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 11, p. 7-40.

- SALRACH, J. M.; MONTAGUT, T. (dirs.) (2018). *Justícia i resolució de conflictes a la Catalunya medieval. Col·lecció diplomàtica, segles IX-XI*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- SALVADÓ I MONTORIOL, J. (2012). *El monestir benedictí de Sant Benet de Bages. Fons documental: identificació, edició i estudi. Segles X-XI*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Lleida. <https://www.tesisenred.net/handle/10803/95946#page=1>
- SANGÉS, D. (1980). «Recull de documents del segle XI referents a Guissona i la seva plana». *Urgellia*, núm. 3, p. 195-305.
- SANS I TRAVÉ, J. M. (1977). «Alguns aspectes de l'establiment dels templers a Catalunya: Barberà». *Quaderns d'Història Tarraconense*, núm. 1, p. 9-58.
- (1997). *Col·lecció diplomàtica de la casa del temple de Barberà*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- SERRA I VILARÓ, J. (1958). *Los señores de Portell, patria de San Ramón, descendientes de los vizcondes de Cardona*. Barcelona: Editorial Balmes.
- UDINA I ABELLÓ, A. M. (1995). «La adverbación sacramental del testamento en la Cataluña altomedieval», *Medievalia*, núm. 12, p. 51-64.
- VERGÉS I PONS, O. (2018). «El obispo Ermengol y la (re)invención de la historia de Urgell». *Estudios Medievales Hispánicos*, núm. 6, p. 7-28.
- VINYOLES I VIDAL, T. (2003). «Las mujeres del año mil». *Aragón en la Edad Media*, núm. 17, p. 5-26.
- (2005). *Història de les dones a la Catalunya medieval*. Lleida: Pagès Editors i Eumo Editorial.

